

В. СОСЮРА

* * *

Там, над обрієм, небо вишневе
Ой сьогодні так журно мені!
Я один, я ридаю... О де ви,
Золоті мої, сині, ясні?..

Наче знову я чую: — Володю...
І в вечірній лункій тишині
Одчиняються двері, і входить...
Ні, це сниться, здається мені.

Щастя десь упливло за водою,
Потонуло, пропало вгорі...
Тільки верби шумлять наді мною
На багряному фоні зорі.

Пада листя сумне, пожовтіле
На долоні мені, на чоло...
Та у полі жевріють могили,
Як життя, що пройшло, одцвіло.

Ой, колись ти була більшовичка,
Та не будеш такою ти знов.
У косі малинова стрічка
І на шиї намисто, як кров.

Сумно листя шумить і говорить
Про минуле, погасле давно,
Як ходили удвох ми на збори
І учились разом у І. Н. О.

Там над обрієм небо вишневе...
Ой, без тебе так сумно мені!
Я один... Я ридаю... О, де ви,
Золоті мої, сині, ясні?..

М. САЙКО

ПОЕЗІЇ

Степ — неприкаяний роззява
Не зчувсь, як літній гамір вмер,
І в стернях вересень русявий
Сріблом гаптує листя верб.

Все менше й менше сонце кида
На землю мідної луски,
І в стернях вересень-сновида
Збіра послідні колоски.

Останні сни снують коноплі,
Живуть з вітрами в унісон;
В лану що-дня беруть картоплю,
Як сон, змайнула невгомонь...

Мов проти сонця поросята,
Повивертались гарбузи...
Яка ж ти, земле, ще багата,
Що котиш щедрощів вози!...

Твоя рілля нап'ється сили,
І нові весни прошумлять,
Що людське серце сколосилось
Огнем оновлених зачат'!...

В левадах зрошені отави
Пірнули в цюркіт цвіркунів.
Юначе-вересню русявий:
По-що вино міцне розлив?!

Бо хто нап'ється, той пізнає,
Що смерть народжує життя,
Що хміль землі що-року грає
На нових приструнках чуття.

А степ — упоєний роззява —
Не зчувсь, як літній день умер,
І в далях вересень гіркавий
Цілує срібно листя верб.

* * *

Співає осінь вже, — хоть вір їй, хоть не вір їй:
Останній бабин день снується по степу,
І сотні ластівок, що відлітають в ирій,
Чорніють крапками над шляхом — на дроту.

Спочинуть ластівки і в дальню путь полинуть
Аж до весни в теплі, за морем, гостювать...
Хто наказав мені, дивлячись на калину,
Про праці міць, любов, про виноград співать?
Хто прив'язав мене до піль зеленокосих?
Хто в серце рано влив гіркавість полину?
Які вітри гінкі пісні шумноголосі
Сплели, коли я рвавсь до моря, в далину?..
Ти ще гостиш в Криму, де зріють виногради.
(А я не ластівка: мене не стрінеш там).
Ковтає будній день доклади, співдоклади
І ніколи піти поскаржиться степам,
Що зграя ластівок за море вже тікає...
(Мені ж від рідних піль нема куди втекти!
На березі гулкім ти, певно, їх пізнаєш
Й степи, звідкіль летять, згадаєш, певно, ти...
А в тих німих степах я в вересні блукаю:
З пшеницею в ріллю розкидую пісні,—
І певність маю я, що в раннім - раннім маю
Поверне жайворон стократно їх мені.

* * *

Буйно палав ланом стяг, наче мак...
Вихорем коні носились:
Михайличенко, Заливчий, Чумак
Знов сеї ночі наснились.
Знають поля, як вмира більшовик,
З того й маками рясніють.
Гетьманська зграя, денікинський шпик:
Хто вас клясти не посміє?!
Идучи на страту, співать про чебрець
Й вести з собою голодних і босих...
Трое найкращих, найчулих сердець
Збили безкрайної лютощі коси.
Ще раз справдився жорстокий закон:
В час, коли трощать старії куміри
Й людство прямує геть за Рубікон
Безцінь - коштовна палає офіра.
Трое найкращих, прочулих сердець
Звали — і вмерли під стягом комуни...
Іх знають волошки, їх любить чебрець
І маки вкривавлено - юні.
Крався з гармат на степи переляк...
Вихорем коні носились:
Михайличенко, Заливчий, Чумак
Знов сеї ночі наснились.

АБОРТ

— Беру окрушини життя і, як бджола сік з квіток, так я з отих окрушин всмоктую в себе щастя й радість і горе. Та більш горя, що гірке, як жовч, і як море — неоглядне...

Іван Андрійович підвів голову, кинув перо, й воно покотилось, залишивши на папері крапки атраменту. Щоденне життя повставало купами намулу, збрудніле, як немита білизна. А думки пливли, наче хмарки, попереджуючи одна одну. Він знову потягся до пера.

— Щастя? — та де ж воно? коли ж воно є, то я візьму його, очима огляну. І оглядаючи, викину його на людську торговлицю. Бо хто досить горя випив, того нудить від щастя...

Е, мабуть я нездоровий, — перевтома чи що... — гадав Іван Андрійович, перечитуючи дрібні рядки в зошиті.

— А все тії безглузді вечіркі... — І він пригадував, як погано відчувалось після вчорашніх обідів, товариського бражництва. Ніби вчинив кому неприємність, чи йому хто. Згадувалось, як спочатку веселість та бажання розваги мигтіло в очах приятелів, аж доки за чаркою бесіда перетворюлася в п'яну балаканину. Тоді сусіда його, Коваленко Міхась, сіпав за рукав, намагався плакати та все лементів:

— Голубе мій сивий...

— Та хіба ж я сивий, дурило... — відповідав Іван Андрійович...

А той лементів своє: — Голубе мій сивий... і що я тобі, голубе, скажу... — Та так і не казав нічого.

Була неділя. Нікуди не хотілось іти з дому.

В квартирі було тихо, лише зовні силоміць вривався шум міста. Дружина Івана Андрійовича поїхала з дітьми в міський парк, і він виглядав їх. Проти його вікна виблискувала річка, що намагалась утекти з міста, виринаючись на степовий простір. А на подвір'ї, на стосах цегли різались в карти робітники, що брукували брук і жили тут недалеко, — в бараку. Репетувала гармошка, силкуючись виявити й кинути людям все те, що клубком спиралось у робітничих грудях.

Іван Андрійович ловив мотив пісні, але вона капризувала, тікала, стрибаючи по стосах.

Сьогодні — спочинок. Завтра ж бо знову метушня в установі, де він працював. Цокання на машинках, на рахівницях, біганина з одного поверху на другий. І оті радянські панночки, що ходять трошки підстрибуючи в тісеньких таких черевичках і на його — Андрійовича — привітання з лагідною усмішкою ніжно кидають:

— Здрастуйте!

І панночки й товариші... й погані написи на стінах убиральні й Тихон-уборщик, що постійно кашляє та бурчить в вуса: — то ж

інтелігенція звуться, а насмічують, як коні... — Мимрить під ніс і вибирає більші з недокурків, ховаючи їх у широку кешеню френча, що йому подарував завідатель установи.

Іван Андрійович дивився з вікна на річку, пригадуючи все це, й думав: — Невже ж оце все — життя?... Мабуть, що так.

*

Коли він приходив з занять додому, його зустрічала дружина Маруся, ховаючи руки під фартухом, — майже завжди однаково:

— Ну що — зголоднів? — от зараз будем обідати. — Накривала на стіл поверх скатерти „Вісти“ й приносила обідати. Вона сідала проти нього з дітьми обіч. Діти окремо від неї не хотіли їсти, та й наглядати треба було за ними. Іван Андрійович обідав, — відбував повинність. Поглядав на дружину, знаходив очима в її косах пушинку й говорив стиха:

— А в тебе в косах знову пір'я...

— Де?

— Зліва над ухом...

Тоді вона лапала пальцями...

— Та де ж воно?... — А він мовчки махав рукою, — покинь! Але вона з досадою на обличчі вставала, йшла до дзеркала. Менший хлопча Івасик зсувався з стільця (він, обідаючи, стояв на стільці навколішках), ішов за мамою, падав, плакав. Старший Антось піднімав ложку й дивився на тата. Татож нервував.

— Отаке життя називають, звичайно, міщанським.

Та дайте ж мені друге, дайте можливість...

Потім — до дружини:

— Марусю, ти ніколи не мріяла, щоб політати на аероплані?

Усмінулась:

— Тобі в голову лізе все не те, що людям.

Потім говорила про своє хатнє, — чого нема, що треба купити. Турботи-бо, сім'я збільшилась. Старшенькому п'ять минуло, а менший починає вже „пішки“ ходити, чепляючись за стільці, за що попало. І дві шишечки на чолі кожен раз поновлялись.

— На цвайкіндерсистем і зупинюся, — гадав Іван Андрійович, — годі! Буду ж твердий, як криця...

Свої особисті заняття, — а він трохи музикував та пописував — закинув. Часу не вистачало, — ледве газету проглянеш. А час ішов. День за днем, рік за роком. І коли розпускався лист та розцвітали квіти, а хмарки пливли й кропили дощем, оновляючи землю, він згадував свої молоді мрії, свою дружину ще дівчиною, а себе — юнаком. Сріблясті тополі й зелені поля, левади й верби над тихою річкою й ген-ген на обрії темно-сині смуги лісів. Всі заміри й думки його молодости, що були овіяні пахощами уквітчаної землі та озолочені сонцем, — були безкраї, як блакитне, прозоре ранками й коване зорями вночі, небо. Наче держали його на міцнім ланцюгові й тягнули з гушавини міського життя до себе. Та думки, свіжі як волошки в степу ранком, обтирались щоденним життям, в'янули й сходили врешті на мізерну мисливську рушницю.

Коли ж відлітали дикі гуси, і сонце залишало проміння на спомин у серці, тоді Іван Андрійович сумував і замислювався.

— Ніби вчорашнього дня шукає... — докоряла дружина.

— Люди думають за подвійні вікна, дрова, — що потрібно, а він...

А він закопував у землю оджурені мрії. Дні йшли, мішались у купу, опутуючи його своєю мережею, міцними лещетами.

— І оце все — життя? — Мабуть, що так.

*

Почалося це майже з того часу, коли Гутенки переїхали на нову квартиру. Днів зо три вставав Іван Андрійович до-схід-сонця, ішов за звощиками. Біганина, пакування, розташування... те забув, а те розбив. Перевізся. Нова квартира, кухня й кімната, була більша за стару й виходила вікнами в глибоке, як провалля, подвір'я, закладене стосами цегли. Тут тесали й пиляли русяві хлопці й бородаті дяді. Гутенко порівнював нову з старою, що виходила над річку, закидану й забруджену з берега сміттям. Проти його вікна з намулу висувався гострий ріг бляхи, й сонце на нього кидало пасмо проміння, а травиця на беріжку нагадувала сільську природу. Більш простору було. Іван Андрійович був незадоволений. До того ж і портрет його друга-товариша попсовано. Але дружина була рада. І то сказати, — кухня удвоє більша, а на старій з посудом не знала де дітись.

Було багато возанини з ліжком, пересовуючи його з одного кутка в другий.

— Ох... — зідхнув Іван Андрійович і ліг спочити за цілий день. Діти бігали по кімнаті, шуміли. Андрійко падав, кілька разів збирався плакати, та стримувався, бо знав, що скоро заплаче, то Ле-ле (Левон) перестане гратися з ним.

— От коли й циганські діти бувають немилі, не то свої, — усміхнувся Іван Андрійович, — не дадуть вороги спочити. — Одягнувшись, він вийшов на вулицю. Вже світила електрика. Ішов через майдан. — Гей-гей! — почув і кинувся в бік.

— Пльонтається, ніби три дні хліба не їв... — змішалось з то-рохтінням коліс.

Сів у скверикові. Якийсь хлопчина підійшов і лементів:

— Подайте копійочку, що ваша милость...

Іван Андрійович поліз автоматично до кешені, та сусіда його, бородатий поважний громадянин, що сидів обіч, як крикне:

— Пашол до бісової матери, а не то міліціонера... — Хлопець дав драла, а бородач обернувся до Гутенка:

— Ви не дивуйте, — доволі отих байстрюків шляється. Зібрати б їх всіх та витопити, — бо ж все одно добра від них не сподійтесь. Така, скажу вам, зараза...

— Та може він нещасний їсти хоче, з голоду гине... — нехотя відповів Гутенко.

— Хай здихає! — й сердито труснув бородою. — Я бачу, що ви жалуете, а жалувати їх не слід, — не знаєте бо, що то за мерзота. Уявіть собі, дівчинка моя — років дванадцять — ішла вчора з булошною,

ну й ще рано було і—щоб ви думали собі?—Отаке-о босячення йде позаду її та як рвоне за хустину, як рвоне—мало з косами не вирвав... Утік, сукин син, а дівчина непритомна впала на брук... Га? Це як по-вашому? Кажете—нешасне, їсти хоче... будьте певні, він вкраде, а загинути собі не дасть. Тьфу!

Гутенко мовчав. Через хвилину бородач знову стиха до нього:

— Та ж їх є, є їх до стобісового батька!—Знаєте, хто б ви не були, одно скажу вам, як одверта людина... пробачте, але з цього роя не буде ні...

Гутенко враз озлився, відповів з серцем:

— Ви, як вас там, переборщуєте, гнете палку не в той бік! Що ми таке з вами? Громадяни, батьки сімейств, почесні люди?

— Авжеж...

— Ні, не авжеж, а то-то й єсть, що не громадяни почесні, не люди,—людці ми, от що! Коли я наб'ю черево, аж гикається й тепло в мене на душі, мене вже а ні трошки не турбує... Коли я вбраний, з ситим черевом, і мені так приємно гикається від пива, а мене в той час як пси обступають оці босячення та й квилять,—копійочку, дякую!...—який же я нещасний... розумієте?

Але солідний громадянин підозріло оглянув Гутенка, підвівся й ще раз зиркнув скося, буркнувши в бороду, що з таким ідіотом не варто й губу поганити, й пішов собі.

Гутенко нервово колунав черевиком пісок, і злії думки як оси посідали його.

— Вечірнє радіо!—гукнув на самим вухом газетчик. Тоді Гутенко встав і пішов додому.

— Десь чекає Маруся... чого ж це я забарився?

Ішов поспішаючи й думав:

— А яке ж то її життя?... увесь час з дітьми й на кухні. Нидіння. Як на рік раз-два в кіно—й то добре. Треба кинути все це,—будем ходити в столовку.—За цими думками й не помітив, як прийшов додому.

— Де це тебе носило? Вже й самовар підогрівала, знов застиг. Дітей самих лишала, ходила в булошну. А він ходить, як заручений... опам'ятайся, чоловіче!...—Останнє вимовила з приємною усмішкою, знявши з його шапку й заглядаючи йому в вічі.

— А знаєш, що я тобі скажу, Марусино?—покинь до біса кухню,—будем ходити до столовки.

— Еге ж, ходімо,—відповіла вона.—Отак разом із дітьми й водімся.

І вона стала рахувати, що це коштуватиме, й довела, що з його утримання не залишиться й на гудзики.

Іван Андрійович мовчав. Діти давно вже спали. Було тихо. Оглядаючи кімнату, помічав, як все доладу розміщено, розкладено та чепурно прибрано. І тихий спокій павутинням обвивав його.

— А як в нас, Марусю, тихо, спокійно...

— Та ж тихо... так і знай, що закладається на спокій.

І відчув він в її мові непевність якусь. Глянув на неї—і крізь стомлене обличчя з рискою турбот на чолі,—в очах її ясних, дівочих побачив давніх її сімнадцять років, що вже ніколи не вернуться.

— Ти чогось неспокійна, хвилюєшся...

— Бо й нема чого...

— Бадьорись, голубко, гірш як було — не буде...

Та вона лише мовчки зідхнула. Потім: — Буде гірш чи ні, а третього сподівайся. Тих бенькартів ледве витріпала, коли ж на тобі...

— Ба ні, це тобі так здається...

Вона комично вклонилась йому: — Здрастуйте вам, філозопе! — мені здається, а тобі діється. Воно саме, лю-лю з ранку до смерку, від смерку до ранку.

Він зрозумів, що дружина не жартує. І згадав нічниці й дитяче квиління й колисання... й кволість, що встаєш з нею вранці й ходиш, як обмоклий. — От тобі й на! Що-ж його й робить, — прийдеться перетерпіти все.

Та дружина гадала інакше:

— Думаєш, що гу-цю-цю? — ні, братіку, я до інших засобів ударюсь, до Матусевича... що б там не було — раз перетерплю й годі!

— Аборт, значить? — і він жахливо дививсь на неї. Вона ж рішуче кивнула головою, — так!

Понуро мовчав і думав: — А чи не краще, як у селян?.. — Але перервав думки, щоб знов їх зв'язати.

— Марійко, уяви собі селянську хату. Один куток, майже півхати, завішено простирадлом, — і воно з жертки спущене аж до долівки, закриває роділлю. А господар — хліб під паху й гайд по куми. Дарма що старий побут ламається, все дно — чи хрестини чи звіздини, а господареві по куми треба ходити. А воно, оте народжене, мекекає, розправляє груди... Та ти ж слухай, що я говорю, жінчина!

Вона підвела голову від дитячих сорочок, що зашивала.

— Балакай собі, — нема дурних. А нічниці, а турботи... останній сік з тебе виссе...

— Та все ж краще, а ніж викидати його, як кошеня в помийну яму...

— Мовчав би та не гриз могого серця, філозопе нещасний... — Та не мовчалося йому. — Роби, дружинонько, як знаєш, але вислухати мусиш. Уяви ж собі, що зі всіх таємниць найбільша — це життя. І найжахливіша. Що воно таке, куди прямує, до яких берегів іде? Невже ж все — випадкове. Якби моя мати зважилась на те, що ти надумала, — не сидів би я тут з тобою й не доводив би тобі нічого...

Мить одна — й хотіла вона йому відповісти ущіпливо; кинути пекуче, як жаріна, слово — та стрималась. А він говорив, і на обличчі його відбивалось божевілля скорботних думок.

... — Уяви собі, — говорив він, — що було б тепер, коли б 56 років тому Леніна мати зробила те, що ти важишся робити? Що було б з нашою революцією, в якій б форми вона відлилася? Яким би шляхом ми пішли, чого б набули?..

Говорив стиха, сумно запитував дружину й самого себе.

— Скільки ж геніїв народжується й скільки гине? І кого більше — чи геніїв чи виродків? Хіба ж ми знаєм, що ми втратили й теряємо, що набули... Подумай лише, що то може народитись геніяльна людина, а ти її викидаєш на смітник... Це ж образа людської самоповаги, глум над людиною...

Але дружина вже не слухала, — зібрала дитячі сорочечки, зложила їх і пішла в кухню. Було вже пізно. Іван Андрійович сидів на краю ліжка неначе на краю провалля й дивився, нічого не бачучи. Він майже й не помітив, коли дружина лягла спати. А він сидів, доки почув, що зимно ногам. Роздягнувся й ліг. Прислухався до нічної темної тиші. Почував теплоту жіночого тіла, хоч дружина його одвернулась до стіни, одсунулась на самий край. Ніби в серце його кольнуло, — невже причулося? — Ні дійсно, — вона плакала й по-дитячому шмургала носом. Бо все своє життя звела до купи, зібрала його в одну крапку й дивилась на нього, кроплючи слізьми свою жіночу долю.

Він слухав, і свідомість своєї провини була йому такою ясною, що він увесь горів. Поривавсь скочити, впасти перед нею. Вся його істота горіла великим жалем і любов'ю, — рвалась до неї. Та не почувши на перший оклик відгуку од неї — мовчав і не рухався. Проміж них неначе стояло оте холодне, з металевим острим блиском, криваве слово — аборт.

І двоє цих людей, що прожили й тепер були в такій інтимній близькості, мовчали як чужі. Іван Андрійович не міг заснути, хоч і почув, що дружина вже спала, впірнувши обличчям в мокру від сліз подушку.

— Скільки ж їх загинуло — отих дітей — страха ради й сорому... — думав він, і йому лізло в голову все, що він чув та знав про „фабрики янголів“ та бабок душительок плодів нещасного кохання.

... — Скільки ж їх закинуто й закопано в погребях, підвалах, у проваллях, у криницях та глинищах...

*

А дні йшли. Подружжя Гутенків ні до якого висновку не приходило, не зважалося. Що день Маруся питала, — що ж робити? — затягнеться, тоді нічого вже не вдієш...

Кінець-кінцем, він сказав їй: — роби, як знаєш, — я не неволю. — Перемогла таки. І коли він прийшов з дружиною до відомого лікаря, то той сказав йому, щоб він навідався до дружини через 5—6 годин.

— Гаразд, але що ж я робитиму цих 5—6 годин? — не сказав, — помислив. — Мірятиму вулиці... — Й міряв. Ходив широкими й важкими кроками. І коли зустрічав женщин з голими шиями, в костюмах з глибоким вирізом, особливо гладких, що їх тіло трусило, як холодець — ставало бридко й болісно.

І линув думками до дружини, що зосталась у лікаря. Куди там чекати кілька годин, — побіг. Мабуть, вигляд його був вельми нечепурний, бо почув, як служниця лікарська підморгнула до сусідки: — вишь согнувся, — страдалець подумаєш... любишь кататься, люби и саночки возить... — Це на його адресу.

Іван Андрійович ходив по кімнаті й жахавсь свого обличчя, коли воно миготіло в дзеркалі. Тонка стіна лише одділяла його від дружини. Чув, як вона стиха стогнала, як лікар дзеленькав своїм струментом, опускаючи його в кипіль.

Поривавсь до дружини, та лікарська служниця заперечувала, — не можна!

Було чути, як сопів та хекав лікар. Згодом він одчинив двері й виніс лаханку. Іван Андрійович побачив, що в лоханці полоскалось щось подібне до обдертого пацюка.

— Так оце все... оце такий підсумок отих поцілунків, обіймів, кохання...— А капризна пам'ять пригадала, що він іще хлопцем бачив у своєму селі, як знахар Захарко Куць сушив крота на сонці для ліків.

Лікар з лаханкою пройшов через бокові двері на чорний хід. Іван Андрійович не чув, коли лікар сказав йому, що згодом він може забрати дружину додому. Він кинувсь до неї. Вона лежала горілиць на канапці вбрана в своє чорне плаття й дивилась на стелю.

— Марусю!— Та боявся він підійти й доторкнутись до неї. Мовчки протягнула йому руку. Лікар стояв коло шафи й здимав халата. Іван Андрійович обернувся до нього. — Докторе, нас мужчин варто судити, як карних злочинців, — слово чести... — Лікар усміхнувся:

— Так то воно, так... що ж маєм робити? Але я вам скажу, що деякі з жіноцтва досить легко переносять оцю операцію...

Дружина ж заспокоювала:

— Не хвилюйся, все гаразд, щасливо...— Та вмить пригадала той блискучий струмент і здригнулась від жаху.

*

Життя Гутенків пішло якимось іще тихше. Навіть тихіш розмовляли. В Івана Андрійовича не було вже ні палких бажань, ні мрій. А Маруся хворіла, хоч і бадьорилась. Та де вже там, — чула, що погано з нею діється.

Бачив, що дружина спадає з сили, й знав, з чого це, але не винував ні себе, ні її. І коли приходив з служби додому, вже його не зустрівала дружина, — от зараз будем обідати. — Вона тепер спочивала, здавши своє немудре хазяйство старенькій тітці, що на ці дні приїхала до них.

— Ох, діти, нещаслива ця квартира... — зідхала тітка: — нещаслива... мені ж бо вже двічі рій снівся, — погано. Не треба було й kota брати з собою, коли переїздили сюди...

Іван Андрійович зводив плечима, але нічого не відповідав. У вечері по звичці сідав за свої книги та писання. Пригадуючи одного письменника, що казав, — людині конче треба мати місце, куди б можна було піти, — гадав, що людині потрібна людина, щоб було кому розповісти те, що мовчазно складається й тяжким грузом лежить на свідомості. Бо ходити було куди.

— В житті, мабуть, є поріг, що до нього йдеш майже байдуже. Але, переступивши його, бачиш, що життя — не жарт. — І почував неодмінну потребу порадитись, бо заплутався. Був у нього товариш, що жилося з ним, як з братом. Художник, вільний як вітер, безтурботний, як дитина. Його портрет висів над столом. Іван Андрійович надумав писати листа йому, бо всі думки навернулись до нього. І коли вже електрика погасла, — засвітив свічку й писав. Про життя, — як воно його тяжко намуляло.

... — Кінець-кінцем, я не можу тобі, друже, визначити, що твориться зо мною. Хворий я — це дійсно. Жовтогразний туман наліг на мое серце, оповив мене. Часами здається, що вириваюся з туману, піднімаюся на височінь, озираючи життя. Одна мить — й знову падаю на безщасну землю, слухаючи, як мертвяки під нею кістками вистукують.

Завітай, друже, до мене, — чуєш бо, що недобре зо мною діється. Неначе розбитий глек, мене викинуто на смітник життя. І зараз, коли оце пишу тобі, здається, що маленькі жовторуді чоловічки казяться круг мене, регочуться... а потім сідають в коло й брехливі — брешуть на весь рід людський... Приїзди, друже!.. — І похилився над останнім словом. Свічка догоряла, тріскотіла. Знадвору сірими очима дивився у вікна ранок.

ІВ. ЩОВИЧ

* * *

Проснувся в Радгоспі на світанку.
Війнуло диким духом трав.
День майвами — з - за' полустанку —
Огнений вигравав.

Ревли (в душі) гудків хорали.
— Дивись: це ж наш ячмінь тече! —
Й цвіли уста їй на світанку
Мов маки — гаряче.

Ах, серце б я за тебе видер
За рідне й голубе Ілліч! —
Це вимовилось так, мов з відер
Вином схлюпнула ніч.

О, вдавнені в уста корали —
Зубів! О, льон, що вкрив плече...
Гудком — різнуло з полустанку
По серцю — гаряче!

ОЛ. КОРЖ

НЕВІДОМЕ ПРИЧАСТЯ

Я чекаю на зимову хугу,
На страшні шуми - бори вітри.
Ой замкнуся ж у світлицю - тугу,
Та заплачу пізньої пори.

Не в неволі я, і не без щастя,
Маю хліб, до хліба воду, сіль.—
Хочеться незнаного причастя
Та чекать його мені звідкіль?

От і плачу. І не дні, вже роки,
Все блукаю, ніби навісний.
Про сніги холодні і глибокі,
Я не знаю, чому серце снить.

І здається, там десь, за кущами
Протіка цілюще джерело,
П'є завжди там воду вечорами
І полоще горличка крило.

Джерело колиб те відшукати
І напиться — може б я прозрів:
Повернувся б вже не тим до хати,
Вже нічого більше не хотів.

Перестану ж я коли тужити?
Де відкриється нова краса?
...Покосили на полях скрізь жито,
Шелестять задумано проса.

Небо місяцем одвіку хваста,
Октябрем — убогий сірий діл...
Хочеться нежданого причастя
А чекать його мені звідкіль?

Тихо плачу. І не дні, а роки,
Все блукаю ніби навісний.
Про сніги холодні і глибокі
Я не знаю, чому серце снить.

6-VIII-26

ОЛЕСЬ ДОНЧЕНКО

САТАНА

Лихтарів тут і ключів немає,
Тут околиці міста і вал.
Не доходять огнисті трамваї,
І не цока панель, мов коваль.
А як вечір постеле свій килим
І на „діло“ виходе „шпана“,
У норі під парканом похилим
Прокидається тут сатана.
Тихі вулиці повні тривоги,
Як він чавка в багнюці йдучи.
Чи не він то кричить клишоногий
На околицях міста вночі?
Чи не він то війнув бородою,
Перегаром горілки й вина?..
По околицях тупа з ордою
Сатана, сатана...
По домівках усі його бранці,
Притаївся наїжений вал.
І казатимуть з жахом уранці,
Що робфаківку він згвалтував.
Волохатий увесь, клишоногий,
Зазирає з ножем у вікно.
...
По завулках нічних і дорогах,
Проклинаю тебе, сатано!...

О. ЧАБАН

КОЛИ ЗАЦВІЛИ САДКИ

Присвячую М. К. Новицькому

Коли зацвіли, запушились білим цвітом садки, напоїли рожеві ранки медвяним подихом, привабили з золотом сонця бджолу, устлали вільгу чорну землю та молоді зелені трави палим білим та блідо-рожевим листом п'яного цвіту; вибрались їхать човнами за місто на Колодяжні кручі.

Рушили в золотому промінні весняного сонця, в лементі дрібненьких річних хвиль, в діамантах веселкових водяних крапель, що спадають, зсипаються різнобарвні з весел.

Зна Оксана, що так неможна: всі помічають, як вона увесь час не може відвести очей від красня Олеся; а Олесь сидить на веслах, відбива хвилі міцними руками, тільки не подола себе. Заздрить вона весняному вітрові — чому пестить його пишне волосся? Заздрить весняному сонцю — чому цілує його напіввідкриті повні уста? Адже вона коха його, коха мало не з дитинства, коха без надії, без права навіть на мрію. Тільки сни . . . ті сни, в яких не то сниться, не то мариться Олесь.

Коли знизилось до обрію гаряче сонце, запалало на колодяжних кручах ognисько, зашумів самовар, забрязчав посуд, вилетіли пробки з пляшок з пивом, і почалось те, для чого вибрались їхати на Колодяжні кручі ці дванадцять чоловік, бо не на гулянку ж справді приїхав з Києва маленький рухливий чоловік в витертому піджаку поверх лinya-лої косоворотки.

„Я приїхав не тільки для з'язку. . . не тільки для з'язку, я знаю ваша організація хора. Так, так, ніхто проти цього не може змагатися... так, так... ніхто“.

Говорить похапцем, повторюючи слова, часто кліпаючи під великими окулярами короткозорими очима.

„Ніхто й не заперечує“.

Олесь спокійно напівлежить біля ognиська. Спокійний голос, покієне під червонястим промінем обличчя.

І знов похапцем чужак:

„Ви . . . ви замість того, щоб вести роботу, щоб виробити єдину певну лінію, гризетесь . . . гризетесь. Де ж тут може бути авторитет організації, яка ж, яка тут може бути робота“.

Загуменного нервує і похапцева мова чужака, і упевнена постать Олеся, і дим від ognиська, і зграї комарів; ліва щока йому почина сипатись.

Але ж це зовсім не є дріб'язкова гризня. Зовсім не те. Просто в одній маленькій організації представники двох партій, це Загуменному

цілком зрозуміло і не вже ж цей київський цього не бачить і не розуміє. Загуменний вже не слуха чужака, йому ясно, що там в Києві не розбираються в дійсному стані речей і це якось противно хвилює.

„Коли ламають марксівську лінію, коли підходять до роботи з неправильними ухилами, коли не розуміють сучасності і лізуть в мертво, душевне підпілля, і коли при таких умовах більшість, я підкреслюю — більшість, виправля ці нездорові ухили меншости, і якої меншости, власне сказавши, ухили тільки одного товариша, за яким іде незагартована молодь та малосвідомі товариші робітники, пробачте мені, але це не гризня, це щось більше і на це треба звернути пильну увагу“.

Почува, що говорить не те, що треба говорити інакше, сильніше, і це ще більше дратує.

Занялась в огниську суха гілка хвої, полинули з тріскотом цілим фейверком в чорне небо іскри. Скрикнула в темряві якась перелякана велика птиця, вдарила крилами і осліп подалась кудись до лісу. Потягло від річки вохким холодком.

Всі мовчки чекали Олесевої відповіді.

Та ж спокійна, навіть недбала поза, спокійний лінивий голос:

„Ні я, ні ті, що не загартовані в інтелігентському патяканні, своєї лінії не маємо наміру міняти, своїх, як тут кажуть, „ухилів“ знищувати не будемо, на угодовство ні з українськими ні з якими-будь іншими прихвостнями не підемо. Підпілля? Так, підпілля і класова борня. Ми не є та „сіль землі“, що йде учити „нарід“, ми не високодумні учителі, ми самі „нарід“, ми самі ті, що творять життя“...

Але Гаврилко не дав скінчити. Високий, роскуйданий він, перекидаючи пляшки, зірвався на рівні ноги:

„Ти... ти... ти смієш це казати! ти „народоволець“, типовий, дійсний народоволець. Творець життя, маєте творця життя, що ставить ставку на селянство. Ха, ха — чудово! Організована дрібна буржуазія, чуєте, наші дядьки-власники роблять революцію? Чудова комбінація: дядьки і їхній проводир есдек-марксист. Як вам подобається ця комбінація, га?“

Зчинився лемент, спалахнула безладна суперечка, один одного не слухають: тільки Олесь лишився спокійним і мовчазним, напівлежачи біля огниська. Хто з ким суперечиться, вже невідомо.

І раптом, зовсім близько з якогось човна:

„Нічка темна та й невидная“

„Голівонька ж моя дуже бідная“.

Сумом за серце, степом безкраїм, повитим нічним мороком.

Здається, ця несподівана пісня, що пролунала так близько, протверезила і всі раптом замовкли.

І квилячи знов кружляє над огнищем якась дурна пташина. Пахнуть сонно гіркі трави та молодий липкий лист, линуць в темінь неба фейверки червоних іскор.

Але справді не на те ж вони приїхали сюди, ці дванадцять чоловіка, щоб вести безладні суперечки, не на те їхав із Києва маленький рухливий чоловічок, він бо ж приїхав, щоб об'єднати те, що неможливо об'єднати.

Обрали президію і повели далі вже організовано ту ж безрезультатну суперечку.

Поверталися в місто, коли вже над темним обрієм повстав червоний місяць, фарбуючи сріблом дрібненькі річні хвили. Перлини сипалися з весел під міцними руками Олесь!..

Як тільки рушили, почали співати українських пісень, співали досить погано, виручав своєю церковною басюкою розкуйданий Гаврилко. Скоро затихли, не шуткували, не сперечались, лише мляво перекидались незначними реченнями та слухали, як квилить тугою в очеретах якась нічна птиця, як шамотять під човнами хвилі, і в усіх на душі була муть незадоволення, бо ніхто нікого ні в чім не переконав, нічого в організації не змінилось; правда, було ухвалено резолюцію про єдність, яку запропонував маненький рухлявий чоловік, але ухвалено тільки більшістю двох голосів, і сам приїжджий почував, що приїздив він даремно і що партійний програм... але про це він з бо-лем давно вже думав і багато думав наодинці, бо аграрне питання і... і взагалі...

Квилить тужно птиця. Снує білим мороком ніч.

Для конспірації йшли розділившись по двоє, по троє...

Пішли разом Олесь, Оксана і Василенко. Василенко, молодий робітник з залізничних майстерень, теж більшовик як і Олесь, у його як і у Олесь, на думку Загуменного, тупа голова і надзвичайно обмежений кругосвіт. Цей Василенко і привів до організації дочку вдови дрібного урядовця, гімназистку останньої класи, несміливу Оксанку. Оксанка й Василенко сусіди, майже разом зросли і змалку товаришують. І Олесь і Василенко — добре знають, що Оксана, хоч і багато читала, але ще й досі мало розбирається в цій суперечці, і все таки обидва певні, що вона з ними, що вона більшовичка.

Ішли якимись незнайомими заулками, а може навпаки — ці заулки й знайомі, адже в маленькому місці, де зріс, усе знайоме, а тільки в білому місячному мороці, в білих серпанках тмязного весняного туману, в примарах рясноквітних садків, що майже сходяться запашною мережею над головами, ці заулки здаються незнайомими й новими.

Про те, що найбільш цікавить — про життя організації — ні слова. Василенко мляво розказує про нові токарські верстати, про п'яницю старого робітника Івана Назаровича, який краще ніж інженери зна паротят, і що нероз до того п'яниці Івана Назаровича звертався за порадою навіть старший майстер.

Оксана спіткнулась. Олесь узяв її під руку, йдуть мовчки, обох хвилює близькість.

Василенко переліз через якийсь паркан і пішов навпростець городами на вокзал.

Коли залишилися удвох, обом стало ніяково.

Здавалось, що їх тільки двоє на цілому світі, та ще ці соловейки, що булькочуть повними низькуватими звуками так близьенько в завітчаних білим цвітом рясних деревах.

Зсунувся на землю з плечей білий шовковий шарф. Оксана нахилилась його підняти, нахилився й Олесь, разом підвелись і глянули один одному в очі.

З маленького освітленого лампою віконця впав червонястий промінь.

Погляд як поцілунок, як давно переховане „кохаю“.

Ішли далі білим мороком, п'яні від близькості.

І несподівано Олесь міцно обняв.

„Так це правда, Оксано!“

Поцілунки, такі п'яні і разом з тим чомусь такі небезпечні, вкрили її обличчя.

„Правда, мій коханий“.

Впали важкі коси на білий шарф. Світять зорі.

Цвітуть білокрітні медяні запашні садки, п'янять тмяно-весняним мороком.

А коли заглянув синню світанок у великі вікна будинку доктора Нечая, будинку, де пахне яблуками, нафталіном, старовинним житлом, давно минулим, син доктора Нечая Олесь, повернувшись разом із синім світанком додому, застав в своїй кімнаті несподіваних гостей, одягнених в блакитні мундири. Ті несподівані гості рились в Олесевих паперах, викидали та витрушували все з шухляд та скринь, вслали темний килим білими квадратами паперу.

А потім в блакиті світанку вийшли ті гості разом з Олесем через важкі дубові двері з будинку доктора Нечая; захрустіли по гравію полянки між молодих лапастих ялинок важкі кроки; завищала на іржавих петлях, між витворних ґраток фіртка, холодить руку росяне залізо; устилає цеглину панелі білий лист палого медвяного цвіту.

А як загуркотав до тюрми по розбитому бруку візник з ретельно одкоченим верхом, у кімнаті сина доктора Нечая Олеся, серед розсипаних паперів, розкиданих шухляд, розчинених скринь, гірко плакав маленький горбун Ігорь, менший син доктора Нечая, бідний горбун, закоханий в красі, закоханий в солодких згуках музики, в співучих мрійних вірши.

Не помічав, що цвітуть білокрітні медяні запашні садки.

Що степом віє вільний вітер в гаряче обличчя.

У молодого учителя словесности Загуменного, в його маленькій вітальні, прикрашеній штучними квітами та гравюрами, грали в карти.

Гості були не зовсім звичайні:— до Загуменного завітав сам директор гімназії, та ще й не сам завітав „на шклянку чаю“, а привів і свою жінку Марью Тимофіївну, і племінницю Люсінку.

В карти грали:— директор гімназії, інспектор народніх шкіл Хома Тарасович, учитель математики Рокитянський і хазяїн, а закономічель отець Анемподист тільки заглядав у карти то до інспектора народніх шкіл, то до Загуменного, і останнього це неприємно хвилювало.

Взагалі Загуменний сьогодні увесь вечір нервується, увесь час щипа свою шпакувату борідку і увесь час по лівій щоці пробіга йому легесенька судорога. Він сам себе не раз спіймав сьогодні на „міщанському“ почуванні, що от він інтелігент, марксист і його хвилює те, що в гостях у його сам директор гімназії, що йому, Загуменному, приємно, що директор прийшов, що його тривожить, що буде щось не так і це може пошкодити по службі, а „не так“ може бути, бо Ася така не тактовна і страшенно погана хазяйка. І кожен раз, коли він ловить себе на такому „міщанстві“, він намагається бути якомога незалежніш і байдуже ставитися до завітання директора гімназії, але це йому не вдається і хмаркою пробіга судорога по лівій щоці.

Вже вітальня посивіла від тютюнових хмарок, закінчується третій робер вінта з „присипкою“ і „гвоздьом“, і отець Анемподист майже не загляда в карти, а безпереч позіха в широкий рукав ряс, підбитий масаковим шовком, і прислухається, чи не брязчать бува в ідальні посудом, лагодячи вечерю. На радість отця Анемподиста директор, побарабанивши товстими коротенькими, подібними до сардельок пальцями, оголосив:

„Три во піках“! — і тут з ідальні вчувся брязкіт посуду.

Разом з брязкотом посуду відтіля вчувся й тоненький голосок Люсіньки, директорової племінниці:

„Зараз всі, всі стають на захист рідної країни. Навіть, ви чули? Вчора повернувся з-за кордону, з еміграції, синд октора Нечая, навіть такий анархіст і ворог війни“...

Щось брязнуло в ідальні, розбилась мабуть якась шклянка, випавши з чийхсь необережних рук.

Невже ж це Ася запитала:

„Повернувся?“

Який хрипкий, чужий, наче не її голос.

Перед Загуменним чомусь замість сивих тютюнових хмар, замість світла лямпи, прикритої червоним шовком абажуру, повсталла весняна ніч, занялась в огниську суха гілка хвої, полинули в чорне небо з тріском цілим фейверком іскри, біля огниська напівлежить Олесь, і вчувається Загуменному, що то не учитель математики Рокитянський докоря інспекторові народніх шкіл Хомі Тарасовичу, що той зніс бубнову дев'ятку, коли у його, Рокитянського, було на руках шість бубен з тузом і саме з тієї бубнової дев'ятки й треба було ходити, а то рухливий маненький чоловік говорить похапцем:

„Ви... ви замість того, щоб вести роботу, щоб виробити єдину певну лінію, гризетесь... гризетесь“.

І раптом знов хмаркою судорога по лівій щоці, бо піймав себе на поганенький плазунський думці: — „той рухливий умер в Якутці від цинги, а я маю культурне досить цікаве життя, працюю в літературі“.

Хоч і хвилювався Загуменний, а все було гаразд: вечеря не пересмажилась, Ася була дуже тактовна, директорові дуже подобався коньяк, він запитав навіть, де купували і подивився марку, а директорша дозволила Люсіньці після вечері ще залишитись у Загуменних, бо вони з чоловіком дуже додержуються режиму й лягають спати ніяк, ніяк не пізніше одинадцяти годин, а Люсінька хай посидить.

Коли директор з жінкою поїхали додому, а за ними поплентались і інспектор народних шкіл Хома Тарасович з отцем Анемподистом, Женья Житовский, молодий поміщик і приятель Загуменних (якби не він, то, можливо, Люсіньки б і не залишили) грав з великим почуттям Скрябина, ніхто в тій музиці не розумівся, але всі чомусь вважали, що їм треба обов'язково Скрябиным захоплюватись і старанно переховувати, що ця музика нагадує їм, наче десь б'ють силу товстого скла, всі розчулено зідхали й казали: „Хоч Скрябин і містик, але це прекрасно“. Потім, коли випили ще пляшку вина і Ксенія Олексіївна надзвичайно стильно співала:

„Ну погоди, ну постой, минуточка, ну погоди мой мальчик пай“, всі дійсно щиро були захоплені, і цілуючи її випещені відманікюрені

ручки, тихенько наспівували: „ведь любовь это только шуточка“. Майже до світу точилась дуже тонка й жвава дискусія про сучасні літературні течії, під час якої Ксенія Олексіївна висловила багато свіжих і цікавих думок про Анатолія Каменського та його „Леду“.

І тільки коли вже сивий захмарений світанок заглянув крізь нещільно зсунуті завіси до спальні Загуменних, а Загуменний сидів в самій білизні на ліжку і, мружачи червонуваті короткозорі очі, казав:

„Я завше говорив, — ти пам'ятаєш? — що більшовизм нежиттєвий, нездоровий ухил і от тепер, ти сама бачиш, як життя розбива всі їхні повітрові палаци, і те, що повернувся Олесь“...

Зацвіли перед Оксаною, запушилися біло-рожевим цвітом садки, зап'янило тманим весняним мороком голову.

Степом повіяв в гаряче обличчя вільний вітер.

А другого дня пізно ввечері йшла вулицею, що вже виходила майже за місто, і страшенно боялася, щоб хто не побачив та не пізнав.

Під срібним місячним промінням стоять нерухомі віти дерев, важкі від снігу, осипані срібними місячними ясками. І все здається таким нереальним, наче в казці, наче в мрійному сні.

А може це й справді звижається один з тих мрійних снів, коли не то сниться, не то мариться Олесь. Може дійсно тільки в мрійному сні чорні тіні дерев на порожній білій дорозі, може у сні сиплються срібні сніжинки на оксамит шубки і дзвінко в морозному повітрі б'ють куранти — десять.

За списками чугунних витворних ґраток дримають на білій полянці повні срібного сніга молоді лапасті ялинки, обступили полянку засніжені дерева. Сантиментальні солоденькі згуки старовинного ланеровського вальсу линуць з білого в колонах будинку, що мовчить за полянкою, світить в мансарді блакитною зіркою лампи, мабуть відтіля з мансарди лине й вальс.

Вищить під рукою між витворних ґраток фіртка. Холодить залізо руку крізь лайку рукавички. Хрустять по снігу бистрі кроки. З боєм б'ється серце, гупа в вухах кров.

Напевне позвонила, бо в золотому розрізі важких дубових дверей стоїть маненький горбун з скрипкою в руці. А може справді все це тільки мрійний сон, мрія про Олесь. Може це тільки ожило одно з полотен Борисова-Мусатова, такого ж маленького горбуна як цей Ігор, закоханого в красі.

Охопило теплом, запахло яблуками, нафталіном, старим будинком, давно минулим. Пішла серед п'їтьми і тиші великого передпокою за горбуном, і раптом все стало яскравим, живим, реальним, повним гарячих фарб і руху, стало барвистим життям, бо з канапи підвівся їй назустріч Олесь.

Олесь, завжди якийсь чужий, незнайомий, завжди новий і незрозумілий і разом з тим рідний до болю. Олесь коханий, єдиний.

Засміялися білим цвітом рясні пахучі медяні садки.

„Ти, Оксано!“

Під світлом заставленої абажуром лампи блиснула між повних уст білими перлами радісна посмішка.

І поцілунки, такі знайомі, такі п'янні і разом з тим такі чомусь як завжди небезпечні, вкрили її обличчя.

„Олесь коханий!“

Жадібно цілує його обличчя, його пишне волосся, цілує його сильні нервові кохані руки.

Упали на чорний оксамит шубки важкі, подібні до спілої пшениці коси, світять зорями очі...

„Оксано“ і нема Асі, що так стильно співала „ну погоді, ну постой минуточка“, нема Ксенії Олексівни, що так тонко розбирає сучасні літературні течії і висловлює такі свіжі і цікаві думки про Анатолія Каменського і його „Леду“.

Цвітуть рясні запашні медяні садки білим цвітом. Степом віє в гаряче обличчя вільний вітер.

А потім нескоро, як уже заглянув світанок синню в великі вікна будинку доктора Нечая, казала:

„Мій любий, я тебе кохаю, бо ти не такий, як всі вони. Я знала що ти повернешся зза кордону, бо рідна країна в небезпеці, бо треба її боронити від цих кривавих німецьких варварів. Ти знаєш . . . ти уяви собі, вони всі, всі, і мій чоловік, і всі ховаються за своє учительство, щоб не йти на фронт. Подумай, яка ганьба, який сором, яка гидота! Молоді, здорові, сильні ховаються в той час, коли йдуть уже в бойовисько сиві діди і майже діти“.

„Ах, так . . . так ти гадала“ . . .

Пройшов декілька раз з кутка в куток по хаті. І раптом став серйозний.

„Я, Оксано, зовсім не для того повернувся з еміграції, щоб рятувати, як ти кажеш, рідну країну від кривавих німецьких варварів . . .

Але це навіть дивно, невже ви всі тут посліпили як кроти, ви, інтелігенція . . . не ображайся — не ти, а всі ви взагалі, невже ви не бачите, не помічаєте, що вже під вашими ногами горить земля, що піднімається огнева віхола революції?“

Машиналино підійшов до вікна, підняв важкі темні фіранки, — на підлогу, на його постать ліг сивою смугою світанок.

І якось занадто просто й буденно:

„Я, Оксано, повернувся ламати старе і будувати нове“.

„Ламати старе . . . так, це треба зламати старе, конче треба. Тільки це так тяжко знов ґратки, в'язниця, заслання . . . можливо смерть, а так хочеться радості“ . . .

Сіла біля його на низенькому фотелі, притулилась гарячим обличчям до його руки.

„А я?“

„А ти? що ж ти . . . Ти моя жінка. Я тебе кохаю“.

І гине жіноча воля, тоне в міцній його волі.

„Я завтра їду в Київ, а відтіля на фронт лікарем. Будь завтра ввечері на вокзалі, поїдемо разом. Як же може бути інакше?“

Завтра.

Завтра навіки з ним. Завтра нове життя: суворе, бурхливе, повне небезпеки, боротьби, але разом з тим і божевільного огневого щастя.

Розкривається, розквіта знівечена приспана душа.

Повстають огневі віхоли, жажливі й радісні.

Кличе нове життя.

Степом віє вільний вітер в гаряче обличчя.

Вузеньку масакову коверту, від якої так гарно пахне фіялками і весною, Ігор подав Олесеві саме тоді, як останній замкнув свого маленького чемоданчика і мав рушати на вокзал. В масаковій коверті тільки декілька слів: — „Пробач, не можу з тобою їхати, у мене мало сил. Оксана“. І тільки. А таким гострим боєм вразили ті слова! Згасли яскраві барви, щось радісне пішло з життя, разом з профілем камеї з важкими золотими косами, подібними до стиглої пшениці, адже тільки вона, вона єдина була його коханням.

Гострим фізичним боєм стискає серце, нема чим дихати, холонуть руки.

Але на вокзалі цей біль якось притупився і зовсім стих. Бо на вокзалі, набитому до нікуди брудними людськими тілами в сірих салдатських шинелях, серед гамору, смороду, матерщини, перед Олесем повстало нове. Навіть ще не нове, а тільки віщування нового. Він побачив те віщування в ворожих гарячих поглядах туди, де за заставленими пляшками та шклянками столиками, під запорошеними штучними пальмами „гуляють“ з нафарбованими сестрами-жалібницями господа офіцери, побачив те нове весняне бажане в тих огниках, що спалахують в очах „сірої салдатської скотинки“, в нервових руках, в металі голосів. О, це вже не так, як було тоді, коли він тікав з цього вокзалу закордон, це вже не та інертна маса, що тоді спала на холодній кам'яній підлозі вокзалу і зі страхом та побожністю дивилась на столики з пляшками, на ці ж самі запорошені штучні пальми, під якими „кушали пани“. Тепер зовсім інакше, тепер нове, весняне, тепер те, що вабило його до себе з далекого вигнання, тепер те, що розквіта білокрітними садками, те, що жде огневого слова, як жде родюча чорна земля золотого зерна.

Нема більш покори. І в поглядах і в рухах ворожнеча.

Нема млявого, недбалого, непевного. Все точне, все загострене: і погляди, і рухи й слова.

Зникнув власний біль, жадібно ловить те віщування нового, мимоволі голубить очима багнети і рушніці, що скоро, скоро...

Тихо підійшов, наче підкрався, на треті рейки потяг, відтіля перев'язані білою марлею голови, руки, носилки з темними нерухомими тілами, прикритими з головою шинелями. Білі санітари поставили носилки на землю; підійшов, відкрив край шинелі, — під світлом електрики темна шафранна голова, суха пергаментна шкіра обтягла череп, і на мертвій голові живі великі чорні очі, гарячкові, блискучі, повні безкрайного болю, повні невимовної, жахливої туги, очі, яких ніколи не забудеш.

Підійшов, ляскаючи буферами, другий потяг. Кинулись до його натовпом, душили один одного, матерщили, дзвеніло скло розбитих вікон, лізли на дах вагонів, на буфера, хтось стреляв в повітря, хтось намагався навести лад.

І знов проснувся власний біль тільки в вагоні, як уже лежав на верхній полиці, підмостивши під голову пальто, проснувся той біль тоді, як почали плутатись сни з дійсністю, дійсність зі снами, коли тмянилася стомлена голова і впливала з темряви золота голівка з чудовим профілем камеї.

Прокинувся біль і рве серце, душить груди так, що навіть нема чим дихати, холодить руки.

Підвівся на лікті — мимо вагону линуть червоно-золоті іскри паротягу, линуть в безкраї засніжені степи, де загадковим білим сяйвом, алмазними ясками гра срібний, прихмарений морозними серпанками місяць.

— „Адюльтер“.

— „Ви що кажете?“

Озався сусіда напроти, освітливши огнем цигарки молоде кругле обличчя сільського парубка.

— „Ні, це я так ... згадав одно слово“.

Знов заколисує ритмічний рух потягу, плутаються сні з дійсністю, дійсність зі снами, тмянить важкий сон зморену голову, виступують колеса вагону якесь слово, яке ж?

Але остаточно прогнав сні молодий, трохи хрипкуватий тенор:

„Это будет последний
И решительный“. бой“

Олесь знов підвівся, сусід нахилився до вікна, задивився в білі простори степів і тихенько наспівує:

— „Я вперше чую по-російськи“.

Тенор усміхнувся.

— „На фронт“.

— „А що?“ озався тенор.

— „Нічого, так, хотів спитати, ви там, значить, співаєте?“

— „Співаємо. Поки-що потайки.“

І раптом обидва радісно, безжурно засміялись.

І знов, як там на вокзалі, охопило віщування нового, весняного, що вабило до себе з далекого вигнання, що розквіта білокрітними медяними садками.

Линуть мимо вікна вагону червоно-золоті іскри паротягу, розсипаються золотими вогниками по безкраїх засніжених степах.

— „Ми будемо перші застрільщики“.

І Олесь уже бачить не золото-червоні іскри паротягу, а то буяють по безкраїх засніжених степах огневі віхоли революції, то не іскри паротягу розсипаються в просторах, а спалахують червоні вогники перших пострілів.

— „Застрільщики, правильно“.

І знов обидва радісно безжурно сміються.

Першим захмарив радість Василенко...

Тільки замаяли червоні прапори і стали ловить городовиків, а гімназисти покинули ходити у гімназію, Загуменний з головою поринув у партійній роботі. Він майже сам один наладив зв'язок з Києвом і навіть з Москвою, знайшов і об'єднав декілька чоловіка УСД, притяг до кого з молоді, головним чином учнів, і з його ініціативи почала жити місцева організація УСД“.

А коли в друкарні Левінсона друкувалися на сірому пухкому папері книжечки, на обгортці яких, як то кажуть на селі, „ручкаються“ дві руки, а під ними набрано шістнадцятим академічним: „Що таке споживча кооперація і чому вона потрібна“, з заслання повернувся до рідного місця Василенко.

Він прийшов до колишнього „Модного Магази́на шляп м-ме Пшенской из Вены“, а зараз помешкання комітету місцевої організації УСД, саме тоді, коли кімната була завалена „Радою“ та свіжим числом „Робітничої Газети“, а товаришка Загуменна з декількома дівчатами порядкувала з тими газетами.

Зустрілися радо.

— „Ах, яке це велике щастя революція, адже вона кожду хвилину, майже на кожному кроці каже: „хай буде благословенна революція“, о, такого щастя вона навіть не уявляла собі, що життя може бути таким повним змісту, вона... чи гадала ж вона, що може бути остільки потрібною, вона навіть і не знала, що у неї є такі здібності. Ти уяви собі, я пишу в газеті, веду організаційну роботу, веду гурток, і навіть... ха, ха, ха, навіть одного разу виступала, правда, дуже невдало, але це дарма, вона поправиться.

Василенко говорить, як і завше, дуже мало і по-дитячому радіє зустрічі з нею.

— „Я, товаришко Оксано, прийшов, щоб знову працювати, адже я в заслання не мав зв'язків і відбився від роботи, крім того я так довго хорів.“

Вже давно й дуже серйозно Загуменний готувався до доповіді про блок під час виборів до Установчих Зборів.

Доповідь повинна бути іспитом для організації, бо Загуменний поміча, та й інші бачуть в цьому питанні, не між комітетчиками, а в низах, між мало свідомими членами партії, хитання і непевність, він стрієть доповідь на резолюції партійної конференції, він певний, що зуміє перевести лінію партії і виконати постанови конференції.

Того дня, як уперше прийшов до комітету Василенко, ця знаменита доповідь, цей пробний камінь, стояла на порядку денному загальних зборів місцевої організації.

Увечері до колишнього „Магазина м-ме Пшенской“ зібралось есдеків та співчуваючих повно. Сиділи на лавах, на підвіконнях, стояли щільно, як у церкві на великдень, пахло касарнею, махрою.

Хоча Загуменний і дуже хвилювався, але доповідь зроблено чудово, так ясно, просто, зрозуміло, логично. О, Загуменний дійсно промовець на диво, та й взагалі робітник не губерніяльного масштабу, йому б не тут сидіти. — Центральна Рада, Київ — ось де його місце, ось де поле для його роботи.

Треба було послухати, як він казав:— „що здійснення народоправства на Україні тісно зв'язане з практичним і негайним здійсненням національного програму УСД, що кожна група, яка в сучасний момент поставилась негативне або недбало до цієї справи, тим самим ослабля розмах і кількість революційних сил на Україні; веде до табору контрреволюції і сепаратизму ті елементи буржуазного - українського суспільства, які в сучасний момент повинні бути використані революцією, повстає проти інтересів українського пролетаріату і що вибори до Установчих Зборів повинні бути здійснені при умові найбільшого використання з боку есдеків всіх революційних сил, як пролетарських так і демократично - буржуазних“. Загуменний визнавав можливим під час виборів, коли нема кандидатури есдеків, підтримувати кандидатів

тих соціалістичних і буржуазних груп, які разом з загально-демократичними вимогами визнають національний програм і тактику УСД.

Авдиторія вкрила доповідь оплесками.

Гаврилко, секретар зборів, весело посміхаючись, дивився на білий аркуш, на якому старанно на машинці зарані було надруковано так гарно, літературно складену резолюцію. Безумовно, ця резолюція пройде майже одноголосно.

Після Загуменного виступив Василенко.

Завше говорить кострубато, за кожним словом „знаця“. Аж нудно слухати після кругленьких логично нанизаних як разок намиста речень Загуменного, аж соромно за того Василенка — і чого б я ліз, коли слова зв'язати не умієш. Плете дурницю: що ж це — каже — під ручку підемо до установчих зборів з панамі, голосуватимем за сахарозаводчика Бродського, коли не буде свого українського еседека, а може за нашого попа Анемподиста? І довго ще мимрив.

Всі мовчки слухали, дехто іронично посміхається.

Гаврилко, він завше такий гарячий, не витримав, питає:

— „Що ж може радив би піти до Установчих зборів з російськими більшовиками?“

— „А що ж, каже, іншого шляху я не бачу, як з ними йти.“

Дехто обурився.

— „А Установчі збори, каже, даремно ви тут і розпинаєтесь, що, знаця, Установчі збори наше життя чи смерть, Установчі збори це — каже — так що можна стати навкруги з кулеметами, та в якому випадці дати панам та їхнім прихвостням і по шиї.“

Зчинився галас обурення.

Насилу голова заспокоїв збори і став провадити свою роботу.

Бородатий салдат подав до президії написану олівцем на шматочку сплямованого паперу чисто більшовицьку резолюцію, насилу прочитали ту резолюцію нарегльовану крючками та рогульками...

Не витримала організація іспиту, покотилася по інерції униз до анархії. За ту салдатську резолюцію голосували майже всі, тільки комітетчики та декільки чоловіка інтелігенції проголосували за резолюцію Загуменного. А скільки роботи було зроблено, яку силу енергії було покладено, щоб згуртувати й виховати міцну, здорову, марксистську витриману організацію, тісно зв'язану в своїй роботі з центральним комітетом.

І тільки з того часу стала Оксана помічати, що йдуть, і напевне вже давно йдуть, важкі, темні, набряклі погрозою хмари, сунуть ті хмари від залізничних майстерень, з балки, де живе біднота, від цеглень, з далеких просторих степів, а головне відтіля — з вонючих кривавих шанців; насуваються темні, насичені блискавицями перемоги, засторожують металевим гуркотом, розриваються сполохами.

І нарешті вдарили й на маленьке міщанське губерніяльне місто радістю дощів революції, дрібним кулеметним цокотом, важкими гарматними вибухами, співами рушничної кулі, змили кривавими дощами минуле, осяяли яскравими сполохами нове.

Баста. Перемога.

Ага, ось вона, та Олесева огнева віхола революції. Його весняна радість в-осени.

Приходило, і навіть не раз приходило, минуле. Але приходило гниле, не життєве і тому приходило не надовго. Приходило з жовто-блакитними прапорами, з білими арміями, з зеленими арміями, й погромами, й бешкетами, але все знов змивала червона злива.

Загуменний зовсім зсох, бо він не вмів, як учитель математики Рокотянський, їздити по хліб та по сало, не вмів, як інспектор народніх шкіл, примазуватись то у червоних до губоно, то у жовто-блакитних до якогось департаменту, то у білих до інтендантського управління і скрізь бути тихеньким і аполітичним. Він при кожній зміні влади якось розгублено товкся, щось писав, проти чогось протестував, правда, протестував по закутках і по закутках же тихенько шопотів, що „втопили революцію в крові“, тільки за часів директорії трохи був почав дихати, але директорія так скоро опинилась в вагоні, що він навіть не встиг у того вагона й потрапити, а решту часу він здебільшого сидів заарештований, бо кожна влада його обов'язково заарештовувала, нарешті заарештували й червоні.

Останню зиму дуже голодували, жили тільки в вітальні (решту кімнат забрали), де куріла, а не гріла „буржуйка“, а увечері блимав каганець. Проїли майже все, залишились тільки ноти Скрябина та Вертинського, линючі штучні квіти й гравюри, що прикрашали колись вітальню,— цього вже ніхто не купував.

В той час як пришла колишня директорша Марія Тимохвієвна з порожньою корзинкою й чистою серветкою, Ксенія Олексіївна ламала голову, де б його дістати грошей, щоб понести їсти заарештованому Загуменному.

Спочатку Марія Тимофіївна довго лаяла свого колишнього директора гімназії лисим чортом, лодарем, за те, що він не вміє торгувати піріжками (або приходять додому з товаром, або попадає в лапи до „мільтона“), потім казала, як би то можна було добре жити з піріжків, якби був у неї молодший та спритніший чоловік, і не скоро вже згадала:

— „Ах душечко, я й забула, чого прийшла. Біжіть лишень скоріше, адже приїхав з Москви якийсь дуже важний комісар і випуска заарештовану інтелігенцію. Біжіть! попрохайте, подайте заяву, і я певна, що вашого чоловіка, цього ангела, цю людину не від мира сього, що так страждає за ідею, випустять.

Пішла рядом з Марією Тимофіївною.

Липень, а не червоніють з-за парканів віти вишень, як було колись, бо й парканів катма, попалили за зиму, й червоніти нема чому, бо вишні пообносили хлоп'ята зазелень. Липень, а не квітнуть клумби трояндами та жоржинами, бо позатоптувані ті клумби й позакалювані екскрементами.

З аляпуватого купецького будинку веселою трендичкою в розчинені вікна гармошка:

„Эх бог, ты наш бог, что ты ботаешь,
„Ты на небе сидишь, не работаешь“.
„Эх, эх, эх, эх“.

Глянула збоку на Марію Тимофіївну: колись туго підтягнені горсетом м'яса грудей та живота зішлись над поворозками сірого фартуха, замість колишньої японської зачіски голова пов'язана по-баб'ячи

чорною перкалевою хусткою, шльопають сплетені з шпагату пантофлі, шмига носом, витира його, як простісінька перекупка тилом руки.

— „Покровська дячиха просто чудо як пече коржики, лише половина борошна, а то меле сире пшоно, кладе трошки олійки та сахарину, прекрасні виходять коржички, розхватують по два мільйони, прямо з рук рвуть. Ну, прощайте, мені сюди. Дай вам боже щастя“.

Пішла вулицею, що вже майже виходить за губерніяльне місто.

За списками витворних чугунних ґраток стоптана, засмічена полянка, поламані молоді лапасті ялинки, кругом полянки до стовбурів дерев прив'язувані сідлані коні, в широко розчинені напівзламані ворота виїхав на пешеному коні червоноармієць у буденівці.

Весело луна з ганку, з-за білих старих колон безжурний сміх, не вже ж так уміє сміятися цей маленький горбун? Так, дійсно це він, Ігор, в захисній гімнастюрці, на грудях червона зірка. Отак і він придився. О, ці все підберуть.

І знов, як і тоді, пішла за горбуном середь пільми великого передпокою, а тепер повного натовпу, пішла спотикаючись на рушниці, на чийсь ноги, поспішаючи за Ігорем серед чаду махорки, серед гамору балачок.

Мабуть дуже зморена голодовками, незвичкою брудною працею, чадом буржуйки, сажею ронделів, безбарвністю нецікавого життя, що так її байдуже, нічого навіть не нагадав цей старий білий будинок з колонами, будинок, де колись так захисно пахло яблуками, нафталіном, давно минулим.

Одчинила важкі дубові двері, і раптом...

Все стало яскравим, барвистим, бо з-за столу підвівся їй назустріч високий стрункий червоноармієць, Олесь.

Олесь, завжди якийсь чужий і незнайомий, завжди новий і незрозумілий і разом з тим рідний до болю.

— „Олесь! Ти!..“

Спочатку не пізнав.

А потім блиснула між повних уст білими перлами радісна посмішка.

— „Оксано, невже ти!“

Але напевне згадав минуле, погляд став суворий.

Почува себе під цим поглядом такою маленькою, нещасною, чомусь так боляче, що він бачить її непокриту стрижену голову з тусклим волоссям, бачить линючу, вузьеньку, заштопану синю перкалеву сукню, старанно залатані власними засобами черевики, чорні порепані руки.

Випав з рук аркуш паперу, на якому з ятями зазначено, що Загуменний хорий, що він людина цілком аполітична, навіть лояльна, біліє папір квадратом на брудній підлозі, нахилились разом, щоб його підняти, разом підвелись і глянули один одному в очі.

Безкраю теплу жалість прочитала в його очах. Нема хустки, затулилась загрубілими порепаними руками, біжать невинні крізь пучки.

Чує наче здалеку голос Олесь:

— „Будь ласка, товаришко, знайдіть справу громадянина Загуменного“.

Згадала, що як увійшла, помітила друкарщицю.

Коли залишились удвох, обом стало ніяково, не знали, що сказати.

— „Я не сподівалась тебе тут стрінути... Така несподіванка...“

Помовчала.

— „Даруй мені... але я тоді... злякалась... без паспорта, без грошей, і так все раптом, несподівано...”

— „Ну, що ж робить, я знаю... я потім зрозумів, що жах перед життям, перед справжнім життям, а не перед животінням, був сильніший...” і не скінчив, замислився.

Затихла, хоч сльози бrenять на віях, почува, що він такий близький, рідний, на душі стало затишно, наче знов зацвіли білокрітні медяні запашині садки, стелють вони землю біло-рожевим палим листом.

— „Приходь завтра сюди до мене, я подумаю, може тут тобі знайду роботу, або може... коли схочеш, поїдеш зо мною в Москву”.

Закінчив так тихо, і в голосі... а може це тільки так здалося... може це тільки жалість? і більш нічого?

Завтра.

Завтра нове життя, суворе, бурхливе, повне небезпеки, боротьби, чорних безодень, але, можливо, і повне разом з тим божевільного огненного щастя, життя, якого вона тоді злякалась, не здолала прийняти.

І цвітуть білокрітні садки.

Степом віє вільний вітер в гаряче обличчя.

Але того ж дня пізно ввечері повернувся додому Загумений.

Вже синій світанок заглядав в незавішені вікна, а вони все сидять в темряві, близько, близько один біля одного, і він пошепки оповідає:

— „Я йому сказав все... всю правду. Я сказав, що вони криваві кати, нічим не кращі за жандарів царату, навіть гірші, далеко гірші за тих... Я йому казав про бруд, про кров, про розпусту, про анархію, про голод, в яких гине нещасна, сплюндрована, обдурена, темна країна і гине через них. Казав, що невеличка частина з них тупоголові фанатики, а більшість кати й шахраї”.

— „А він?” — Оксана широко розплющує очі, наче хоче побачити в темряві обличчя Олеся.

— „Він увесь час, поки я йому це казав, стояв відвернувшись од мене і пильно вдивлявся в вікно, мені здавалось, що він плаче”.

— „Він плакав?”

— „Плакав? Ні, коли він повернувся до мене, він сміявся. Розумієш, сміявся”.

— „Що ж він сказав? Ну що ж ти мовчиш, що він сказав?”

— „Ах, він же завше був такий нечулий, такий брутальний. Я можу тобі точно привести, що він сказав, і це дійсно цікаво: — „ви, каже, — всі як один товчете одно й те ж, чорт вас зна, хоч би як не зміст, то хоч форму змінили, а то всі як один, чисто грамофонна пластинка. Поки що це змішить, але вже почина обридати...”

— „І більш нічого, і його не ляка бруд і кров?”

— „Ха, ха, ляка. Ти знаєш, що він ще сказав? Правда, вже без сміху, а цілком серйозно. Запитав, невже ж ми бачимо тільки це, невже навіть не помічаємо, що відбувається перший етап всесвітньої революції, що ми є свідки і творці гігантської події. Я відповів, що він або шахрай або божевільний. Тоді він каже: „ех, ви, імпотенти від революції”, чуєш? імпотенти, як це тобі подобається?”

Замовкли.

Війшов у кімнату світанок, вихопив із сірої імли меблі, читко окреслив шиби вікон. Закахкали галки, збудив тишу світанку свист паротягу, озвався другий тонесеньким вигуком.

Нахилились ще ближче один до одного, почали ще тихше шептатись, навіть чути, як гупають серця.

— „Я маю перепуск на південь... він дав“.

— „Чому на південь, я не розумію“.

— „Я сказав, що їду на південь до батька на село, мені треба кінце на південь, бо в мене сухоти, і взагалі там трохи відпочину й від'їмся“.

— „І ти серйозно гадаєш їхати до батьків? Адже там небезпечно, там же можуть захопити білі. Чому туди?“

— „Ну що ж білі. Ну що ж, це ж тимчасово... Слухай, можна ж тоді з Криму за кордон“.

І ледві чутно відповідь:

— „Але ж що ти кажеш? Схаменись, це ж контр-революція... до Врангеля... це ж монархія, царат, минуле“.

— „Це тільки засіб. Адже не сьогодні-завтра більшовикам кінець, вони в лабетах, їх стиснуто зо всіх боків, не сьогодні-завтра білі будуть у Москві, а робітництво там, в Москві, проти більшовиків, там страйки, заколоти, майже повстання“.

— „Ні, однаково, це ж гидота“.

— „Дурниця, це тільки засіб проїхати за кордон, де культурне людське життя, де знов робота. Нарешті я не маю права закопувати силу, гинути даремно, всі наші там, треба об'єднано вести революційну роботу, час наближається, коли не можна вести тут роботу, поки що вестимем там“.

Стелються перед стомленими очима простори блакити чужого моря, вабить золото гарячого сонця, нарешті вабить чиста кімната, легке чисте вбрання, чужа співуча мова, ах справді б туди, де нема ні голоду, ні бруду, ні анархії, ні стомлюючої скотячої праці.

Попасти в потяг здавалось майже неможливо. Як тільки потяг підійшов, кинулись натовпом. Душили один одного, штовхали, галасували, плакали, лаялись, лізли на дах вагонів, на буфера. Хтось стріляв у повітря, на хвилину все трохи затихало, а потім знов. Червоноармійці все ж таки якось примудрялись перевіряти перепустки, не всіх пускати в вагони. Загуменні сами не пам'ятали, як опинилися в вагоні, притиснені в куток потними смердючими людськими тілами, важкими клунками. Не можна поворухнутися, нема чим дихати.

Коли сонце стало над обрієм, всі стомлені стояли нерухомо, мовчки хитаючись від руху вагона, жадібно хапаючи гаряче повітря, що вривається в розбиті вікна неможливо душного, смердючого вагону.

Загуменний зомлів, йому допоміг обідраний, босий, кругловидий сільський хлопець, він якось примудрився вилізти на станції по головах людей в вікно і приніс Загуменному води й нашатирю. Наприкінці дня війшли озброєні люди, знов перевірили перепустки, декого викидали, дещо відібрали, в вагоні стало вільніше, й Загуменним, при допомозі того ж таки сільського хлопця, пощастило навіть сісти один проти

одного, біля вибитого вікна. Це їм здалось просто таки якимсь несподіваним щастям.

Зморена Оксана відразу ж, як сіла, почала дрімати. Плутається дійсність зі снами, плутаються сни з дійсністю, тмянять сни зморену голову.

„Вы мужики народ зверский“ — тоненьким тенорком вигукує руденький, лиялий спекулянт — „вы помещиков перерезали, и большевиков перережете, и друг дружку будете резать, аж пока не будет у вас как у немцев гореть электричество в стойлах для коров“. Регочуться дві молодичі: — „у стойлах коров'ячих, чи чуєш, ох лишенько“, блищать молодичі білими зубами, паморочить сон. Здається, що молодичі женуться з сміхом за Олесем, по садку отця Анемподиста, плутаючись між повних цвітучих сережок кушів порічок, хочуть молодичі Олеся догнати й повести на майдан, бо на майдані стоїть лиялий маленький спекулянт і вигукує тоненьким тенорком: — „Да ужo по которых городах столбы фонарные считают, хватит - ли, мол, всех большевиков перевешать. Уже каюк, слыш, им, большевикам“. Віхолами несе гарячий, сухий вітер по порожнечі майдана порох, сміття, дрібненькі брудні папірці, гукають паровозні гудки, високо дзвенять в сірому небі дзвоники — раз, два, три... прокинулась, ага, це тільки мариться, це потяг рушив від станції, хвилина і знов стямлючі-сни...

Зовсім проснулася аж пізно ввечері. Темно в вагоні, а за вікном загадковим саявом стеле степами білі полотна місяць, в вагоні душно, а в вибите вікно вільний степовий вітер несе степову полиневу гіркість, захопивши полиневі подихи відтіля, де серед росяних трав чорніють віковічні кам'яні баби, де синню бованіють високі могили, вкриті-встелені духовитим чебриком, де свищуть серед місячних примар маленькі ховрашки, вартуючи на чаті.

— „Баби наші тут усякі дурацькі казки розказують, там як царевичі із зміями стоголовими билися, як тих зміїв мечами рубали, списами кололи, а от там по чужих краях так не про дурацьких царевичів казки складають, а про нас, про нашу хоробрість та одчайдушність“.

Пізнала голос того сільського хлопця, що допоміг їм. Одначе, як він уміє балакати, цікаво де він навчився. Пристроївся хлопчисько на верхній полиці над її головою, балака мабуть з таким-же молодим хлопцем як сам, бо відповіда йому майже дитячий голос.

— „Я читав про Паризьку комуну, вони теж як і ми, правда?“

— „Ні, не так, бо вони панів та багатих дуків залишили“.

Тонуть молоді голоси в місячних примарах, в полиневих обріях, линуть туди, де чорніють, серед росяних трав, віковічні кам'яні баби.

— „Це правда, дійсно там про „них“ склада легенди Всесвіт. Про „них“, про тих, для котрих тут готують фонарні стовби... Хто готує?... Легенди в віки про Олеся... А вона...“

Поглянула по темному вагону, сплять пасажири, дехто примостився, свище носом біля її ніг руденький спекулянт. Вихопив місячний промінь з темряви постать Загуменного, спить, роззявивши, наче для крику, чорного рота, під місяцем обличчя сине як у мерця, мертво чорніють провалами ямки очей.

Вистукують колеса якесь знайоме слово, мучить думка: — яке?

Треба його розбудити, а то жахає це сине обличчя мерця, цей чорний мовчазний рот.

Десь здалеку з степу звуки музики, десь далеко в степу червоніють огники.

І раптом блискавицею думка; як же це вона його й досі не спитала, відкіля гроші на подорож?

Близко нахилилась до Загуменного, трясє його за плечі.

— „Слухай, скажи...”

Прокинувся, дивиться кругом незрозуміло.

— „В чому річ, що сказати“.

— „Гроші“.

— „Які гроші?“

— „Гроші, гроші на подорож. Скажи, де ти взяв гроші на подорож?“

Всі нерви, всі думки, все життя скупчене на його відповіді.

— „Гроші? Гроші дав Олесь, дав свої власні гроші, адже вони чимало „нареквізували...”

Вона не слуха далі.

— „Дав власні, ага, це дав, щоб її було вільно вибрати шлях, щоб не було як тоді перешкоди, боявся, що може піде за ним тільки тому, що ніде дітись. Перепуск - паспорт, гроші. Так“.

Вистукують колеса якесь знайоме слово! Яке? Ага, як же це вона і досі не почула... ну да... „імпотенти, імпотенти“.

— „Імпотенти“.

— „Що?“

Знов нахилилась до Загуменного, трясє його за плечі.

— „Ти ж розумієш, що він нас викидав, розумієш, викидав як непотрібне, навіть не шкідливе, а просто непотрібне. Імпотенти, імпотенти, він правду сказав...”

Не дали закінчити сльози. Висунулась в віко, щоб не помітили пасажири невпинних.

Несподівано виринули перед очима червоні огні станції. Відтіля бадьора смілива мідь оркестру.

І в відповідь над її головою бадьорі хлоп'ячі голоси:

— „Ружья привітін к штикам“.

А сльози линуть, ніяк не заховаш.

Тільки хвилину постояв темний потяг і помалу рушив від станції.

Далі він піде без гудків, без огнів, бо далі вже небезпека, бо далі вже близько вороже, бо далі причаїлось минуле і обережно, тихо посувається потяг в те чорне минуле, а в полиневі обрії линуть веселі червоні огні станції, бадьорі згуки міді, линуть вони туди, де життя суворе, бурхливе, повне небезпеки, борні і чорних безодень, але разом з тим і повне божевільного щастя, де те життя, яке вона не здолала прийняти, линуть туди, де бувають огневі віхоли революції, де змива червона злива минуле, де втворюється легенда Всесвіту.

ОЛЕКСА ВЛИЗЬКО

POESIE INTIME

I

Нене, нене — може помилково
Породила ти мене у вік,
У яким нема казок шовкових
І такий плюгавий чоловік!

Нене, нене — може й не однако,
Що пливе бетонами мій човн:—
Я романтик, мрійний задирака
Й не Кіхот, так все-одно Санчо!

II

Чую, чую:— Обіймає жаль,—
За великим невимовна туга.
За незнаним...— Ну хоча б ножа
Та дорогу зоряну
В подруги!

Та окраєць хліба у карман
І пішов би босяком, гультьєм:—
Хорроше, брат,— нюхати туман,
Аромат конвалій серед гаю!

Хорроше, брат,— в пущах і степах
Спати ночі... Міряти дороги.—
... Поцілунки вітру на губах...
... Сині крила тихої тривоги...

ХМАРНО...

Ясько У...

Хмарно...

Холодно...

Біжать вітри:

Стоголосо голосіння чути...

Я стою самотній і старий —

Це ж розпуста...

І встають думки —

Це давно було — колишня осінь.

Ти — червоне сонце з-за гори,

Ти, як досі.

Це біжать вітри:

Ти шкодуєш загубить другого,

І жартуєш... Але після гри

Це вони, вітри,

Це вітри мене сюди загнали...

А другого...

Згадка — одурив,

Взяв, не стало...

А тепер ось —

Біжать вітри:

На столі твій лист сьогодні в мене.

— Я твоя... хоч ти вже й мав їх три,

Я шалена...

Своє щастя —

Золоті вітри

Й я зроблю, зроблю сама, що зможу.

Їдь... хутчій... Я хочу... На... Бери...

— Ні. Безбожно.

Хмарно...

Холодно...

Біжать вітри:

Стоголосо голосіння чути...

Я стою самотній і старий, —

Це ж розпуста.